

TORGU VALLA ARENGUKAVA

2010-2020

2010

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	3
PÕHIMÕISTED.....	4
1. Ülevaade Torgu vallast.....	5
1.1. Lühidalt ajaloost.....	5
1.2. Asend maakonnas.....	6
1.3. Maa.....	7
1.4. Maavarad.....	8
1.5. Elanikkond.....	9
1.6. Piirkonda iseloomustavad loodusobjektid, ehitised, marsruudid.....	10
1.7. Valitsemine ja haldamine.....	14
1.7.1. Valitsus- ja haldusorganisatsioonid.....	14
1.7.2. Valla eelarve.....	14
1.7.3. Arengudokumendid.....	15
1.8. Majanduslike olude kirjeldus.....	15
1.8.1. Olukord ja infrastruktuuri kirjeldus.....	15
1.8.2. Traditsioonilised üritused, koostöö.....	16
2. Tulevikupilt aastaks 2010-2020.....	18
2.1 SWOT-ANALÜÜS.....	18
2.2 MISSIOON, VISIOON JA PÕHIVÄÄRTUSED.....	20
3. ARENGUSTRATEEGIA.....	20
3.1. Torgu valla arengu strateegilised eesmärgid.....	20
4. VALDKONDLIKUD HETKEOLUKORRA KIRJELDUSED JA TEGEVUSED	
OLEMASOLEVA ARENDAMISEKS.....	23
4.1. Majandus.....	25
4.2. Kultuur, sport, vabaaeg.....	27
4.3. Kolmas sektor, külaliikumine.....	27
4.4. Keskkonnakaitse, heakord, jäätmekäitlus.....	28
5. ARENGUKAVA FINANTSPLAAN.....	31

SISSEJUHATUS

2014.a. oktoobris ja novembris tegi arengu-ja planeerimiskomisjon arengukavas täpsustusi ja kaasajastas arengukava teksti.

Arengukava on KOV arengut käsitlev ametlik dokument, mis kajastab KOV olemasolevat olukorda ja ühiseid kokkuleppeid KOV kõige tähtsamate arengusuundade ning tuleviku kohta. Arengukava on valla tegevuse aluseks, see sisaldab valla elanike, ettevõtjate, siit juurtega inimeste, vallas tegutsevate erinevate organisatsioonide ja suve-elanike ühist nägemust ja kokkulepet valla edasiste arengutegevuste kavandamisel.

Arengukava koostamise õiguslik alus on kohaliku omavalitsuse korralduse seadus (KOKS), mille § 37 kohaselt peab kehtiv arengukava alati hõlmama vähemalt nelja eelseisvat eelarveaastat, ja kui vallal on pikemaajalisi varalisi kohustusi või neid kavandatakse pikemaks perioodiks, peab arengukava olema nimetatud varalisi kohustusi käsitlevas osas kavandatud selleks perioodiks. Vallavolikogu vaatab arengukava üle iga aasta oktoobriks ja teeb sinna vastavad parandused ja täiendused.

Käesolev arengukava on koostatud aastateks 2010-2020 ja määratleb Torgu valla pika- ja lühiajalise arengu eesmärgid ja nende elluviimiseks vajalikud tegevused. Arengukava on täienduseks ja täpsustuseks eelmisele Torgu valla arengukavale aastateks 2008-2010 (võeti vastu 22.04.2008.a. volikogu määrusega nr.1-1/8) lähtudes muutunud olukorrast, ja vajadustest.

Arengukava on aluseks vallaelarve koostamisele, investeringute kavandamisele, nende jaoks rahaliste ja muude vahendite taotlemisele ning laenude võtmisele. Kõik seaduse alusel vallale kohustuslikud valdkonnapõhised arengukavad, valla arengukava ning rannaala osatäiendamine (2006.a.) ja sisemaa üldplaneering (2009) peavad olema omavahel seotud ning ei tohi olla vastuolus.

Torgu valla arengukava koosneb kuuest peatükist: esimeses osas on selgitatud arengukavas kasutatavaid põhimõisteid, teises antakse ülevaade valla loodusest ja rahvastikust, kolmandas esitatakse SWOT-analüüs ja tuuakse välja valla arengueeldused, neljandas peatükis on toodud valla tulevikupilt aastaks 2020 - missioon, visioon ja põhiväärtused, viiendas strateegilised eesmärgid ja tegevused nende saavutamiseks, valdkondlikud eesmärgid ja tegevused nende saavutamiseks, kuuendas peatükis on toodud investeringute plaan.

Arengukava koostamise töörühma kuulusid: Leo Tiri, Ain Talur, Mall Kivimaa, Triin Kivimaa, Endla Siim, Sille Rantanen, Koidu Heinmaa, Marje Kivirand, Salme Rinne, Annika Prei, Ariita Sepp, Luule Aadusoo, Luule Pulk, Liidia Kaus, Valdek Kaus, Mihkel Undrest, Vahur Kraft, Tõnu Veldre, Toomas Sepp, Raul Schiff, Siret Püüa, Andro Roosileht, Aare Laine, Jüri Mitt, Peeter Pöder, Mari Kübarsepp, Liis Pärtel, Ella Vipp, Tiit Põld, Tiia Kluge, Juta Sepp, Erika Pukk, Kaire Müür, Toomas Orav. Kirjalikke ettepanekuid tegid Ove Tamme, Mari Kübarsepp, Mall Kivimaa, Veiko Maripuu, Toomas Orav, Aino ja Pekka Rahikainen, Marek Lepmets, Siret Püüa. Kolmenädalase avalikustamise ajal tegid ettepanekuid Jüri Mitt, Mall Kivimaa, Triin Kivimaa, Kaupo Vipp, Tõnu Veldre, Raija Hirsch, Tarmo Noot, Randar Palts. Arengukava koostamist nõustasid Saaremaa Ettevõtluse Edendamise SA juhataja Piret Pihel ja konsultant Anneli Rasu.

PÕHIMÕISTED

Arengukava	omavalitsusüksuse pika- ja lühiajalse arengu eesmäärke määratlev ja nende elluviimise võimalusi kavandav dokument, mis tasakaalustatult arvestab majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise keskkonna ning looduskeskkonna arengu pikaajalisi suundumusi ja vajadusi ning on aluseks erinevate eluvaldkondade arengu integreerimisele ja koordineerimisele (KOKS § 37)
Eesmärk	visioonist lähtuv üldkirjeldus, milleni soovitakse teatud ajaks jõuda ja mis on määratletav, mõõdetav, realselt elluviidav ning liigendatav.
Infrastruktuur	omavalitsuse arenguks ja piirkonnas vajalikud ühendused, kommunikatsioonid ja muud tehnorajatised.
Missioon	kutsumus, toime alus, mis annab tunnistust omavalitsuse väärtushinnangutest ja sihtgruppidest.
Natura 2000	Euroopa Liidu loodusdirektiivide alusel moodustatav looduskaitsealade võrgustik, mille eesmärk on tagada väärtuslike koosluste ning elupaikade, samuti üleeuroopaliselt haruldaste või ohustatud linnu-, looma- ja taimeliikide kaitse.
Põhiväärtused	põhilised väärtused, millest vald juhindub oma igapäevases töös arengukava visiooni elluviimisel.
Strateegiline eesmärk	visioonist lähtuv soovitud seisundi kirjeldus, milleni tahetakse jõuda strateegia lõpptähtajaks. Strateegilised eesmärgid annavad suuna konkreetsete eesmärkide püstitamiseks ja tegevussuundade valimiseks.
Säästev areng	praegusi vajadusi rahuldav areng, mis ei sea ohtu tulevaste põlvkondade võimalusi oma vajaduste rahuldamiseks.
SWOT analüüs	meetod valdkonna organisatsiooni, olukorra vms analüüsiks. Määratletakse sisemised tugevused ja nõrkused, välised võimalused ja ohud.
Valdkondlik arengueesmärk	valdkonna seatud eesmärk, mille täitmine tugevdab valdkonda.
Visioon	soovitud tulevikupilt, mida tahetakse teatavaks ajaks saavutada

1. Ülevaade Torgu vallast

1.1. Lühidalt ajaloost

13. sajandi alguses kuulus Torgu valla ala Jāmaja kihelkonna koosseisu. Torgu riigimõis (saksa keeles Torckenhof) asutati 14. sajandil. Mõis oli Sõrve ametkonna majanduslikuks ja hariduslikuks keskuseks.

Torgu vald moodustati 1891. a endiste Torgu, Kargi, Kaunispä, Mõntu ja Sääre valla ning Jāmaja kirikuvalla ühendamise teel. Vallavalitsus asus Torgus, kuhu 1893.a ehitati vallamaja. 1933.a tegutsesid vallas kaubatarvitajate ühisus, kaks piimaühingut, põllumeeste selts, kalameeste ühing „Kalarand“, kihelkonna abiandmise selts, õpetajate ühing, põllumeestekogu, vastastikune kindlustusselts ja põllumajanduslik ühing. Valla territooriumil asus 11 kauplust, 10 seltsi ja ühingut, tuletorn (Sääre), sadam (Mõntu), päästejaam (Sääre), 4 rahvaraamatukogu, 7 algkooli, postiagentuur.

Valla areng peatus Eesti Vabariigi ja NSVL vahel sõlmitud 1939. a lepingu tulemusena. Paljud külad (Mõntu, Lābara, Maantee, Sääre ja Karuste) jäid baaside piirkonda ning nende elanikud olid sunnitud oma kodudest lahkuma. Torgu vald likvideeriti 1950. aastal seoses Kuressaare rajooni moodustamisega ja nimetati ümber Torgu külanõukoguks. 1972. a likvideeriti ka Torgu külanõukogu. Seoses piirimuutmise ja keskuse üleviimisega liideti Torgu Salme külanõukogu territooriumiga.

Valla hilisem ajalugu on kujunenud ülimalt omalaadseks. Eesti Vabariigi taastamise järgse haldusreformi käigus, 1992. aasta suvel, „unustas“ tollane Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Torgu valla välja Eesti Vabariigi haldusüksuste loetelust. Torgu valda mainiti vaid Salme valla Eesti osana defineerimisel, Salme valla lõunapiirina. Siinsed 500 inimest ja 130 ruutkilomeetrit maismaad jäid nõ. Jumala kätte. Et ebanormaalsele olukorrale tähelepanu pöörata, nimetati sama aasta septembris Torgu ümber Eesti kuningriigiks ja pakuti trooni härra Kirill Teiterile, kes selle ka lahkesti vastu võttis. Oktoobris, kui peeti „teise“ Eesti riigi esimesed valimised, valiti härra Teiter riigikokku, kuhu tema erakond "Kuningriiklased" sai hämmastavad 8 kohta. Suur edu tuli nii poliitikuile kui ajakirjandusele üllatusena. 28. novembril 1992 nimetati Kirill Teiter Kuressaares toimunud balli käigus Torgu Kuningaks. Tema majesteet Kirill Esimese Torgu Kuningriiklase töötas alluda Eesti Vabariigis kehtivatele seadustele ja luges end vabatahtlikult integreerituks Eesti Vabariigi koosseisu. Detsembris kiitis riigikogu heaks eelnõu, mis käsitles ka Torgu valla taasloomist - algne eesmärk oli seega täidetud. Torgu vald, kui ametlik Eesti Vabariigi omavalitsusüksus taastati Eesti Vabariigi otsusega nr 96-VII 11. märtsil 1993.a.

Torgu Kuningriik pole siiski jäljetult kadunud. Kuningriigi perioodi meenutab kuningakroon senikehtival Torgu valla lipul ja vapil. Vermiti ka oma raha – Kirill – tigudraakoni vapimärki ja Kirill I profiili kandvad mündid, millest esimesed lasti välja 23. juunil 1993.a. ja üks esimesi münte kingiti president Lennart Merile. Algselt oli ühe Kirilli vahetuskursiks 0,5 liitrit Eesti valget viina (25.- eek). Seega on Torgu raha väärtus tänaseks koos viina hinnaga tõusnud umbes 300%. Kirill on Laadlas tänini kokkuleppeliselt aktsepteeritavaks maksevahendiks - kroonina tagasõrulate omapärasele huumorimeelele, mis on neid ka

Administratiivne jaotus

Torgu vallas on 22 küla: Hänga, Iide, Jämaja, Kaavi, Kargi, Karuste, Kaunispes, Laadla, Lindmetsa, Lõupõllu, Mõntu, Soodevahe, Läbara, Lülle, Maantee, Mõisaküla, Mäebe, Mässa, Ohessaare, Sääre, Tammuna, Türju. Valdavalt elatakse rannikul. Suuremad külad on Iide, Mäebe ja Laadla.

1.3. Maa

Torgu vald, pindalaga 12644,1 ha, on Saare maakonnas 2010. a algul pindalalt suurem Salme, Laimjala, Põide ja Ruhnu valdadest ja Kuressaare linnast. Maareformi tulemusel on Torgu vallas 2015. a märtsiks katastrisse kantud (st mõõdistatud ja registreeritud) 93,2% ehk 12644,1 ha maad. Omandisse on vormistamata 859,43 ha maad, valdavalt riigile jääv maa. Munitsipaalomandisse tuleb vormistada kohalike teede maa, milleks tuleb moodustada kõigile 19-le kohalikule teele katastriüksused ja vastavalt ranna-ala ning sisemaa üldplaneeringule munitsipaalomandisse taotletavate maade nimekirjadele taotleda munitsipaalomandisse 19 maaüksust.

Tabel 1. Katastris registreeritud maa omandivormi järgi 28.02.2010. a (ha)

Valla pindala	Registr. katastris	%	riigimaa	munitsipaalmaa	Eramaa, ka firmad	Pole katastris
12644,1	11104,9	87,8	2265,1	25,2	8814,6	1539,2
31.03. 2015						
12644,1	11784,67	93,2	3150,23	25,2	8911,4	859,43

Tabel 2. Registreeritud maa kõlvikuline jaotus. (ha)

	2010.a.	2015.a.
Registreeritud katastriüksusi	2016	2124
Pindala kokku	11104,9	11784,7
Haritav maa	578,5	577,49
Looduslik rohumaa	1376,6	1401,3
Metsamaa	7274,2	7813,33
Õuema	109,1	102,98
Vee alune maa	98,2	109,43
Muu maa	1668,3	1878

Tabel 4. registreeritud maa jaotus	2010.a.	2015.a.
Tagastatud maa	5818,4 ha	52,4%
Ostueesõigusega erastatud	808,2ha	7,3%
Enampakkumisel erastatud	69,7ha	0,6%
Vaba põllumajandusmaa erastamine	701,3ha	6,3%
Vaba metsamaa erastamine	1417,0ha	12,8%
810Munitsipaalmaa	25,2ha	0,2%
Riigimaa	2265,1ha	20,4%

Mereäärsete maade omand ei ole 2015 aastaks oluliselt muutunud
Rannajoone pikkus on 66780m. Rannajoont omavad kokku 267 maatükki.

Eesti riigil (sealhulgas riigi reservmaa ja vaba maa) on
23 maatükki rannajoonega ca 7795 m. **11,7 %**

Torgu vallal on 3 maatükki rannajoonega ca 2812 m. **4,2 %**

Soomlaste omandis on 28 maatükki rannajoonega ca 4599 m **6,3 %**

Rootslaste omandis on 9 maatükki rannajoonega ca 890 m **1,3 %**

Ülejääv rannajoon- ca 50684 m on valdavalt eestimaalaste, äriühingute ja väheste kolmandate välisriikide kodanike omandis.

1.4. Maavarad

Torgu valla sisemaa planeeringualale jäävad järgmised maardlad:

1. Siplase kohaliku tähtsusega turbamaardla asub Torgu valla keskosas. Maardla kogupindala on 99, 22 ha. Aktiivne reservvaru kokku on 273 000 tonni, millest hästilagunenud turvast on - 262 000 tonni, vähelagunenud turvast on – 11 000 tonni, passiivne reservvaru (hästilagunenud turvas) – 34 000 tonni;

2. Mäebe liivamaardla asub Kuressaare-Sõrve mnt kaitsetsoonis ja osaliselt Viieristi looduskaitse alal. Maardla kogupindala on 15,89 ha, passiivne reservvuaar – 667 000 m³, prognoosvaru – 1045 000 m³;

3. Mõntu kohaliku tähtsusega liivakruusa maardla (kokku kõik plokid pindalaga 41,01 ha). Mõntu maardla 1, 2, 3 ja 5 plokk asuvad osaliselt Torgu valla ranna-alade osa üldplaneeringu alas. Aktiivne tarbevaru - 197 000 m³, aktiivne reservvaru - 1272 000 m³, Prognoosvaru - 1702 000 m³;

4. Viieristi kohaliku tähtsusega liivakruusa maardla (kokku kõik plokid pindalaga

49,23 ha). Väike osa Viieristi 3 ja 4 plokist jääb Torgu ja Salme valla piirile. Aktiivne tarbevaru – 99 100 m³ (sealhulgas ehitusliiva 97 600 m³ ja ehituskruusa 1500 m³)
Aktiivne reservvaru -36000 m³(sealhulgas ehitusliiva 27 000 m³ ja ehituskruusa 9000 m³).
Passiivne reservvaru – 4339 tuhat m³(sealhulgas ehitusliiva 718 000 m³ ja ehituskruusa 3621 000 m³).

Viieristi ja Mõntu maardlatest saab materjali taotleda: info@saaremaateed.ee

1.5. Elanikkond

Torgu vallas elas seisuga 01.01.2010.a. 353 inimest. 2014.a.oktoobris on sissekirjutuse alusel Torgu vallas 351 elanikku. Teistest rahvustest elanikke ei ole. Eelmise arengukava koostamise ajal elas vallas 368 elanikku (01.01.2008.a.).2015.a. novembris on elanikke 354. Elanikkond väheneb. Külade elanike arv on toodud alljärgnevas tabelis.

2010.a.   2015.a.

Iide	2010.a.	2015.a.
Jämaja	28	18
Kaavi	17	18
Kargi	20	18
Kaunisper	26	28
Laadla	33	31
Lindmetsa	10	15
Lõupõllu	3	3
Läbara	3	9
Lülle	21	17
Maantee	3	2
Mõisaküla	11	8
Mäebe	34	37
Mässa	25	17
Ohessaare	13	17
Sääre	10	3
Tammuna	7	12
Türju	13	21
Karuste	1	1
Hänga	16	16
Soodevahe	0	0
Mõntu	0	0

Vanuseline jaotus

Torgu valla elanike (sissekirjutuse alusel) vanuseline koosseis seisuga 12.01.2010. a. ja 01.11.2015.a.

Vanus aastates   0-5   6-10   11-15   16-20   21-25   26-30   31-35   36-40   41-45

Elanike arv   3   10   14   21   27   14   19   24   28

2015.a.	9	6	14	16	28	25	14	17	24	
Vanus aastates	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	76-80	81-85	86-90	91-95
Elanike arv	31	19	23	26	18	23	24	19	7	3
2015.a.	34	37	19	24	27	15	15	20	10	4

1.6. Piirkonda iseloomustavad loodusobjektid, ehitised, marsruudid

Valla suurimaid rikkusi on loodus. Sõrve poolsaar on tuuline, päikesepaisteline ja saab keskmisest oluliselt vähem sademeid. Loodusturismi ja taastuvenergeetika arendamise seisukohalt on need olulised ressursid.

Alljärgnevalt on toodud vallas asuvad olulisemad looduslikud objektid.

JÄRVED JA JÕED

Jämaja oja. Valgala 25,4 km²

Lülle kraav. Valgala 7,3 km²

Suurevare kraav. Valgala 9,2 km²

Jaandi järv. Pindala 6,9 ha.

LOODUSKAITSEALAD

Lindmetsa maastikukaitseala - loodud eesmärgiga kaitsta Saaremaa ühte vähestest metsastunud luitealadest; elupaigatüüpe: rannaniidud, metsastunud luited, liigirikkad madalsood, kadastikud, vanad loodusmetsad ja puiskarjamaad; kaitsealuseid taimeliike: laialehist neiuvaipa, soo-neiuvaipa, harilikku kõoraamatut, harilikku valvikut ning nende elupaiku.

Viieristi looduskaitseala (kolm eraldi maatükki, üks poolenesti Salme vallas) - kaitse-eesmärk on ökosüsteemi seisundi ja looduslike protsesside ning haruldaste liikide kaitse. Kaitseala on loodud Koltse järve, unikaalse allikasoo ja sealsete haruldaste taimekoosluste, Litoriinamere rannaastangu, Viieristi luidete ning I kategooria kaitsealuste liikide kaitseks. Viieristi looduskaitsealal esineb kaitsealustest taimeliikidest jugapuu, harilik luuderohi, tuhkpihlakas, tõmbiõieline luga, püramiidjas akakapsas.

Siplase looduskaitseala (kolm eraldi maatükki) - kaitstavad elupaigatüübid on: lubjarikkal mullal kuivad niidud, sinihelmikakooslused, allikad ja allikasood, lääne-mõõkrohuga lubjarikkad madalsood, liigirikkad madalsood, vanad loodusmetsad, soostuvad ja soolehtmetsad ning siirdesoo- ja rabametsad. Kaitstavad liigid, millest üks on ühtlasi II kategooria kaitsealune liik ja teine - pisitigu - ühtlasi III kategooria kaitsealune liik.

Vesitükimaa laiud - kaitseala ülesandeks on Sõrve sääre lõunatipu ja Vesitükimaa laidude geoloogiliste setete, maastiku ja taimeliikide, samuti koosluste ning linnustiku kaitse ja säilitamine. Vesitükimaa laiud ja nende vahelise merepõhja moodustavad jääsulamisvete

kruusakas - veeriselised setted. Geoloogiliste protsesside iseärasusena kasvavad laiud lõuna ja lääne suundades.

Mõntu park- Saaremaa maaparkidest kõige liigirikkam park. On väärtuslik suurima euroopa nulu ja selle nulu noore järelkasvu kasvupaigana. Veel kasvavad siin pensilvaania saar, suur kreeka päklikpuu. Haruldaste puude kõrval on park kasvukohaks mitmetele suurtele pärnadele, tammedele, sangleppadele ja pooppuudele. Park on võsastunud ja mitmed puittaimed metsistunud ning park on hooldamata. On säilinud üksikud õunapuud ja osaliselt ka parki viiv allee. Pargis paikneb mälestuskivi aastail 1923-1941 tegutsenud Mõntu koolile. Sellel on kuupäev 23.06.1974. Pargis on ka 3 betoonist seitsmenurkset rannakaitsekahuri alust läbimõõduga kuni 10 m ja sügavusega 2 m.

Ohessaare maastikukaitseala- kaitse alla on võetud Ohessaare pank ja tüüpiline kliburand. Panga pikkus on 400 m ja kõrgus 3,5 m. Tüüp-maastikukaitseala, looduspark. Maastiku tüüp-rannamaastik Maastikulisteks väärtusteks on pank ja paljand. Ohessaare pank võeti kaitse alla 1959. aastal, eesmärgiga kaitsta Ohessaare panka ja tüüpilist kliburanda. Ohessaare pank on Ohessaare lademe stratotüübiks. Ühtlasi on see ka noorimate Siluri kihtide paljand kogu Baltikumis. Ohessaare on tuntud rikkaliku fossiilide leiukohana, siit on leitud pea kõigi Eesti Siluri fossiilide fragmente. Kaitseala pindala on 6 ha.

HOIUALAD

Jaandi hoiuala kaitse-eesmärk on elupaigatüüpide - lubjarikkal mullal kuivade niitude, lubjavaesel mullal liigirikaste niitude, lodude, aas-rebasesaba ja ürt-punanupuga niitude, lääne-mõõkrohuga lubjarikaste madalsoode, liigirikaste madalsoode ja puiskarjamaade kaitse ning linnuliikide -lauluuige, hallpõsk-püti, roo-loorkulli, taida sookure elupaikade kaitse.

Kura kurgu hoiuala kaitse-eesmärk on elupaigatüüpide – karide, üheaastase taimestikuga esmaste rannavallide, rannaniitude, väikesaarte ja laidude, püsitaimestikuga liivarandade , hallide luidete ehk kinnistunud rannikuluidete, sinihelmikakoosluste ning hallhülge, linnuliikide ja rändlinnuliikide elupaikade kaitse.

Vesitükimaa hoiuala kaitse-eesmärk on elupaigatüüpide -rannaniitude, sinihelmikakoosluste, soostuvate ja soo-lehtmetsade kaitse ning mitmete linnuliikide elupaikade kaitse. Linnuliigid, kelle elupaiku kaitstakse on hahk, niidurüdi, tõmmukajakas, randtiir, väiketiir, vööt-põõsalind.

Piiratud looduskasutusega kaitseala **Lindmetsa hoiuala** kaitse-eesmärk on elupaigatüüpide -rannaniitude, metsastunud luidete, kadastike, puisniitude, liigirikaste madalsoode, vanade loodumetsade ja rohunditerikaste kuusikute kaitse.

Piiratud looduskasutusega kaitseala **Kaunispe hoiuala** kaitse-eesmärk on elupaigatüüpide -rannikulõugaste, rannaniitude, kadastike, lubjarikastel muldadel kuivade niitude, lodude, sinihelmikakoosluste, puisniitude ja lääne-mõõkrohuga lubjarikaste madalsoode kaitse.

KAITSEALUNE TAIMESTIK

Valla territooriumil kasvavad taimharuldused

- III kategooria kaitsealused taimeliigid: laialeheline neiuvaip, soo-neiuvaip, tumepunane neiuvaip, rohekas käokeel, kahelehine käokeel, kuradi-sõrmkäpp, vööthuul-sõrmkäpp, kahkjaspunane sõrmkäpp, hall käpp, harilik käoraamat, pruunikas pesajuur, roomav öövilge, suur käopõll, karulauk, pas-kolmissõnajalg, püstine hiirehernes, karukold, harilik ungrukold, kare jürilill, ahtaleheline ängelhein, emaputk, ohakasoomukas, mets-õunapuu, mets-pirnipuu.
- II kategooria kaitsealused taimeliigid: kaunis kuldking, kärbesõis, püramiid-koerakäpp, jumalakäpp, soohilakas, harilik muguljuur, balti sõrmkäpp, Russowi sõrmkäpp, väike käopõll, lääne-mõökrohi, laukapuu, püramiid-akakapsas, harilik jugapuu, harilik luuderohi, harilik kikkapuu.

LINNUD

Eriline potentsiaal on vallas linnuvaatluse jaoks, kuna Sääre tipp ja Sõrve poolsaar on ühed Eesti parimad kohad väga rohkearvulise lindude rände jälgimiseks. Siinne ornitoloogiaalane tegevus on rahvusvaheliselt tuntud ja tunnustatud ning peale kaugemale rändajate võib kohata praktiliselt kõiki ca 350-st vabariigis esinevast linnuliigist. Huvilistel on võimalus tutvuda lähemalt aadressil www.vironlintuseura.fi.

KAITSTAVAD LOODUSE ÜKSIKOBJEKTID

Saumäe kivi

MUINSUSKAITSEOBJEKTID

Vallas asuvad järgmised ajaloomälestised

- II maailmasõjas hukkunute ühishaud Torgu kalmistul Iide külas,
- II maailmasõjas hukkunute ühishaud Lõupõllu külas Kargi-Lõupõllu teeristil,
- II maailmasõjas hukkunute ühishaud Iide küla Torgu vallamaja esisel haljasalal; **
- II maailmasõjas hukkunute ühishaud Iide külas Torgu-Iide teeristil;
- Jämaja kirikuaed,
- Jämaja kalmistu.

** Märkus: vajab täpsustamist ja korrigeerimist Muinsuskaitseametis.

Arheoloogiamälestised

Kivikalmed: Läbara külas, 8 kivikalmet Lülle külas, 1 kivikalme Türju külas, 3 kivikalmet Kaunispe külas, 3 kivikalmet Lindmetsa külas, 1 kivikalme Jämaja külas, Kabeliase Sääre külas, Kalmistu „Kalmuväli“ Lülle külas, muistsed põllud Lindmetsa külas, rahvapärimestega seotud kivi „Kuradikivi“ ja Jämaja kirik Jämaja külas.

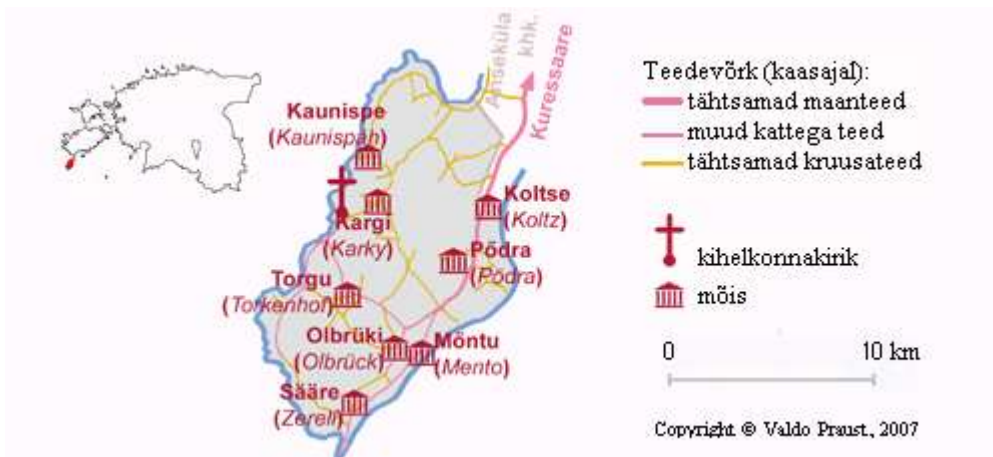
Militaarobjektid

- Sõrve Militaarmuuseum - asub Sääre külas, tutvustab ja juhatab ajalooliste sõjaliste objektide juurde
  - I maailmasõja aegne rannakaitsepatari nr.43 „Zerel“
  - Stebeli rannakaitsepatari nr.315 komandopunkt
  - Stebeli rannakaitsepatari nr.315 suurtükitornid -ehitatud 1940-41. a, õhiti 03.10.1941
  - Maanteeküla kasarmud (1940)
  - Maanteeküla raketihoidla „Granit“
  - Sääre rannakaitsepatari nr.87 Sääre mõisa juures (1946)
  - Rannakaitsepatari nr.470 Karuste külas (1947)
  - Tammuna piirivalvekordon
  - Rannakaitsepatari nr. 343 Mõntu pargis (1945)
  - Sääre I maailmasõja ühishaud (1917)
  - Sääre II maailmasõja mälestuskivid
  - Sääre päästejaama slipp aastast 1895.
  - Vana-Torgu õhutõrjebaas
- **Endiste mõisate asukohad.**

Endises Jämaja kihelkonnas, nüüdses Torgu vallas, paiknes 9 mõisat -1 kirikumõis, 3 rüütlimõisast peamõisat koos 4 kõrvalmõisaga ning 1 riigimõis. Sellele lisandus 1 karjamõis.

- Jämaja pastoraat e. kirikumõis (Jamma)- puukirik, oletatavalt 13.saj-st, nüüdne kirik rajati 1864.a.
- Torgu riigimõis (Torkenhof)- rajatud 14. sajandil
- Kaunisper rüütlimõis koos Kaldama karjamõisaga (Kaunispäh)- rajatud 16.sajandil
- Kargi rüütlimõis (Karky)- esmateated aastast 1490
- Mõntu rüütlimõis (Mento) – rajatud 17.sajandil
- Sääre rüütlimõis koos Põdra karjamõisaga (Zerel)- esmateated aastast 1527
- Koltse kõrvalmõis (Koltz) –rüütlimõis- teated 17.sajandi algusest

Viimased kolm moodustasid ühe Oskar von Ekeparre valduses olnud iseseisvate mõisade kompleksi - Olbrüki mõisa. Mõisad on lagunened, paaris kohas on püsti veel seinad . Eelkõige on mõisakohad pärimusajaloo kesksed elemendid, mis kujundasid rahvuslikku iseloomu ning mõttemaailma. Igal mõisal on oma lugu, mis väärrib jäädvustamist

Eelkõige on mõisakohad pärimusajaloo kesksed elemendid, mis kujundasid rahvuslikku iseloomu ning mõttemaailma. Igal mõisal on oma lugu, mis väärrib jäädvustamist.

Sõrve tuletorniring

Kaavi tuletorn, ehitatud 1952-1954, neljatahuline kivibetonist, Sõrve tuletorniringi üks objekte, avamist ei planeerita, omanik on riik(Eesti Veeteede Amet - EVA)

Loode tuletorn, ehitatud 1952-1955, neljatahuline betoontorn, Sõrve tuletorniringi üks objekt, avamist ei planeerita, omanik riik - EVA

Sõrve tuletorn on tegutsenud alates 1646, algselt hiigelsuurt kaevukooku meenutava viipetuletorni (Rootsi Vipp-Fyr) kujul. 1770 rajati esimene, neljatahuline majakas, mille 1944.a. õhkisid taganevad saksa väed. 1945-1960 oli samal kohal puidust asendus-tuletorn. 1960 valmis 52m kõrgune, laternaruumi ja rõduga kooniline betoontorn. Sõrve tuletorniringi üks objekte, mille külastamise ohutuse tagamiseks tuleb teha uuringuid ja investseeringuid. Omanik riik - EVA.

Sõrve tuletorniringist kaks- Lõu ja Anseküla tuletorn asuvad Salme vallas

1.7. Valitsemine ja haldamine

1.7.1 Omavalitsus- ja haldusorganisatsioonid

Torgu vallavolikogu on 7- liikmeline.

Volikogu juures tegutsevad järgmised komisjonid:

- revisjonikomisjon on kolmeliikmeline,
- sotsiaal-haridus-kultuuri ja spordikomisjon on üheteistliikmeline
- arengu- ja planeerimiskomisjon viieliikmeline,
- eelarve, vallavara ja majanduskomisjon kuuliikmeline

2015 a on Torgu vallavolikogu 7- liikmeline,

revisjonikomisjon on kolmeliikmeline,

haridus-, kultuuri- ja spordikomisjon on viieliikmeline,

arengu- ja planeerimiskomisjon on viieliikmeline,

eelarve-, majandus- ja vallavarakomisjon on neljaliikmeline,

sotsiaal- ja heakorrakomisjon on kuuliikmeline.

Vallavalitsus on viieliikmeline, ka **2015. a.** viieliikmeline.

Vallavalitsuses töötavad vallavanem, sotsiaalnõunik, raamatupidaja, maa-ehitusnõunik ja sekretär.

1.7.2 Valla eelarve

	2010	2011	2012	2013
TULUD	224,5	300,7	266,6	286,8
Füüsilise isiku tulumaks	109,7	120,0	125,1	128,4

Maamaks	46,8	57,3	58,4	58,3
Riigi toetus	58,4	51,3	69,2	60,2
KULUD	209,6	284,1	236,9	334,5
Valitsemine	60,4	63,3	54,8	62,8
Haridus	53,9	44,7	39,6	43,9
Sotsiaalne kaitse	19,4	25,6	25,6	29,3
Vaba aeg, kultuur	17,3	18,1	20,9	28,7
Keskonnakaitse	2,1	9,1	2,2	1,8
Majandus	56,5	123,3	93,8	168

1.7.3 Arengudokumendid

- Ranna-alade osauplaneering aastani 2012 - kehtestatud 30.01.2006. a
- Sisemaa üldplaneering aastani 2019 on kehtestatud 18.09.2009.a.
- Jäätmehoolduse eeskiri on kehtestatud 02.09.2005.a.
- Lääne-Saaremaa valdade ühine jäätmekava aastateks 2012-2016.a.

1.8. Majanduslike olude kirjeldus

1.8.1 Olukord ja infrastruktuuri kirjeldus

Töötud

Seisuga 31.01.2008 oli vallas töötuna registreeritud 11 inimest;

seisuga 31.01.2009 - 16 inimest;

seisuga 31.01.2010 – 25 inimest.

Seisuga 31.10.2014- 6 inimest

Kauplused

Vallas töötab üks kauplus- Laadla pood. Kord nädalas teenindab osade külade elanikke autokauplus.

Avalike teenuste kättesaadavus vallas

Vallas pole lasteaeda ega kooli. Lapsed käivad lasteaias ja koolis Salmel või Kuressaares.

Täiendkoolitust ja huvihariduset ei toimu. Sotsiaalvaldkonna avalikud teenused on kajastatud allpool sotsiaalse kaitse lõigus.

Elekter

Kogu vald on praktiliselt elektrifitseeritud, kuid Karuste-Sääre vahelisel alal, Kargi piirkonnas ja Mõisaküla territooriumil on elektrivarustus vanade lahenduste tõttu häiritud. Valla territooriumil töötab ka kuus Eesti Energia Jaotusvõrku ühendatud tuulegeneraatorit.

2014.a. on korras Mõisaküla elektrivarustus, endiselt on probleeme Karuste-Sääre vahelisel alal.

Külateed

Kokku on vallas teede nimekirjas 144,061 km teid.

Kohalikke teid , st valla omandusse jäävaid teid on 19 , kokku pikkusega 37,6 km. Metsateid 29,581km. Erateid on 76,845km

Sideteenused

Vallas töötab Eesti Posti postipunkt.

Elanike vajadusi täielikult rahuldavaid tehnilisi lahendusi ei ole telefoniside (sh gsm) ega interneti osas, samuti on enamuse territooriumist katmata hea raadio- ja televisioonileviga.

Prügimajandus

Prügi viiakse elanike tellimisel üle nädala tellimisel OÜ Prügimees poolt Kudjape kogumispunkti .

2015.a. viiakse prügi ainult üks kord kuus OÜ Prügimehe poolt Kudjape kogumispunkti

Raamatukogu 2015.a.

Iide külas tegutseb raamatukogu, millel on 118 registreeritud lugejat.Raamatukogus on lugemistuba. Raamatukogu kolis 2015 Iidel kogukonnamajja.

Kooskäimisvõimalused 2015.a.

Suuremate ürituste korraldamiseks on korras kogukonnamaja alumine korrus ja spordisaal. Laadla seltsimajas on kaasaegsed kooskäimise võimalused.

Sõrve puhkekompleksis on võimalused kuni 100 inimese kooskäimiseks.

Sotsiaalne kaitse 2015.a.

Valla sotsiaalset tööd juhib sotsiaalnõunik. Volikogu poolt koordineerib sotsiaaltegevust komisjon, milles on 6 liiget. Sotsiaaltoetuste üle otsustab vallavalitsus lähtudes volikogu poolt kehtestatud võimalustest.

Abistatakse valla elanikke, kes vajavad igapäeva elu korraldamisel kõrvalist abi. Vald tagab vajadustekohaste hoolekandeteenuste ja rahaliste toetuste osutamist, nõustamisteenuste ja teiste toimetulekut toetavate teenuste kättesaadavust toimetulekuraskustes peredele, samuti tugiisikute saamist. Elanikud, kes vajavad ööpäevaringset hooldust on paigutatud hoolekandetasutustesse. Töötukassaga tehakse koostööd töötute tööturule integreerimisel, samuti on töötud kaasatud läbi projektide avalikesse töödessa.

Vald finantseerib jätkuvalt perearsti vastuvõtukabineti kulusid, et valla elanikele oleks tagatud arstiga konsulteerimise võimalus vähemalt 1 kord nädalas. Vald toetab vajadusel valla transpordiga väljaspool valda asuvate meditsiinasutuste külastamist. Vallas on igal nädalal etteteatamisega sauna võimalus kogukonnamajas.

1.8.2. Traditsioonilised üritused, koostöö

Traditsioonilised ettevõtmised

Sõrve pütilaua matk

veebuar (so suusamatk)

Nõiaralli

aprill

Jaanituli, sportlikud mängud

juuni

Tantsumaraton

juuli

Karnevaliõhtu

juuli

Leivapäev	august
Perespordipäev	august
Suvelõpupidu	september
Kadritrall	november
Jõulupidu	detsember

Nimetatud üritused on kestnud juba aastaid kohalike inimeste eestvedamisel ja põhiliselt Laadla küla baasil.

Sääre tipus toimub traditsiooniliselt muinastulede öö tähistamine.

Sääre paargu korraldab kontserte ja suvehooaja lõpupidusid.

Ürituste organiseerimisse panustab aktiivselt volikogu kultuurikomisjon.

2014.aastaks on lisandunud Sääre Külustuskeskus, kus korraldatakse erinevaid üritusi ja kontserte.

Torgu Kogukonnamajas on alustatud erinevate elanikele huvipakkuvate ürituste korraldamist- olulisemad vabariigi aastapäeva pidulik tähistamine ja jaanipäev.

Traditsioonilist kalurite päeva peetakse Mõntu sadamas.

Koostöö

Vald osaleb aktiivselt Saaremaa Omavalitsuste Liidu töös ja on MTÜ Saarte Koostöökogu liige. Osaleme Viidumäe mängudel.

2. Tulevikupilt aastaks 2010-2020

2.1 SWOT-ANALÜÜS

TUGEVUSED

Arenemisvõimeline turismivaldkond

- Sääre tipp on geograafiliselt ainulaadne pehme kliima ja mitmekesise looduskooslusega paik
- Militaarobjektide rohkus – mitmekesised ajaloolised objektid
- Soodne piirkond jahiturismiks, metsloomade rohkus
- Puhas toit – võimalik saada värsket kala, kitsekasvataja, puu- ja juurviljad, mesi – ökotoit
- Loodushuvilised
- Privaatsus - turistile, kes tuleb seda otsima, hajaasustus
- Sääre Külustuskeskus endises tuletornilinnakus avati 02.08.2013.a.

Soodne paik ettevõtluse arendamiseks

- Palju vaba maad, arendamiseks, inimestel on koht, kuhu tulla
- Suur tuule- ja päikeseenergia potentsiaal – Eestis parima potentsiaaliga
- Mustkattega põhiteed
- Sadamad - nt Mõntu saab olla jäävaba, aastaringne ligipääs laevadega, ligi saavad turismilaevad ja jahid

- Kohalikud ettevõtjad
- Olemasolev kohalik kalurkond
- Suur potentsiaal on kohalike küttematerjalide (puit) ja taastuvenergia(tuulikud, päikeseenergia) kasutuselevõtuks.

Turvaline elukeskkond

- Puudub kuritegevus, kõik inimesed tunnevad kõiki

Tugev kogukond

- Tublid noored- töökad ja hästi kasvatatud kohalikud inimesed,
- Aktiivsed ja tegusad pensionärid
- Suvesõrulased, kes tulevad värskete ideede ja uue energiaga
- Lennukate ideedega inimesed
- Kohalikud traditsioonid.

NÕRKUSED

Demograafiline situatsioon

- Elanike arv alla 400 inimese, nendest 1/3 pensionärid
- Sündimus madal, so 2-3 in aastas (mõnel aastal ei sünni ühtegi last)
- Noortel on siin elada problemaatiline- puuduvad lasteaia, koolid .
- Tööandjaid, töökohti on vallas vähe
- Kohapeal puudub tööjõud raske ja lihtsa töö tegemiseks .

Õrn loodus

- Keskkond on väga tundlik – maastik ei kannata intensiivset põllumajandust, palju on Natura 2000 alasid
- Ehituskeeluvöönd ulatub mõnes kohas kuni 200 m merest, võiks olla viidud 50-100 meetrini, et meelitada siia rohkem suvesõrulasi

Majandus-logistiliselt ebasoodus asukoht

- Kaugus Kuressaare linnast ja Tallinnast – kinnisvara pole nii atraktiivne
- Piirid on avatud valdavalt merele – ühinemisvõimalus oleks ainult Salme vallaga

Arendamist vajav infrastruktuur

- Elektrivarustus – puudulik Karuste-Sääre vahel, kuni Kargini puudub liin, keset valda on koht, kus elektrit pole
- Puudub kütuseostmise võimalus
- Kommunikatsioonivahendid– raadio, televisiooni ja interneti ebarahuldav levi.
- Infopuudus- turistid ei saa ülevaadet, kus mida külastada, vajalik oleks arendada viidasüsteemi terves vallas.

VÕIMALUSED

Vallas asuvate sadamate arendamine

- Võimalus olla mereväravaks Võimalus taastada laevaliin Mõntu-Ventspils
- Sadamate arendamisvõimalused erinevate toetuste abil
- Võimalik kaubaveoks läbi Mõntu
- Võimalus säilitada kohalik kalandus, kui traditsiooniline majandusharu.

Turismi arendamine

- Olla atraktiivseks reisisihiks mitmesugustele turismigruppidele – sise- ja välisturistid, mereturistid, surfarid, lohelaudurid, ekstreemsportlased, ajaloolased, loodusvaatlejad, fotograafid jt

Ettevõtluse arendamine

- Koostöö keskkonnaametiga - hoiualade hooldus
- Mahe kliima – võimalus taimekasvatuseks
- Toetusvõimalused – PRIA, EAS (Eesti-Läti programm), KIK
- Välisinvestorid
- Läti lähedus - ärikontaktide loomine lätlastega
- Koostöö teiste Saaremaa valdadega - infovahetus, elukeskkonna parandamise kogemuste vahetamine
- Hooajaliste elanike siia meelitamine – suvesõrulased
- Kohalikule küttele üleminekul peaks tekkima töökohti
-

OHUD

- Järjest suurem ääremaastumine
- Tööjõu äravool, noorte väljaränne - ei tulla tagasi, töö mujal
- Riigieelarve ressursidest infrastruktuuride toetuste vähendamine
- Eurotoetuste andmise lõppemine
- Merereostusohu, mis rikuks elukeskkonda ja atraktiivsust turistide osas
- Konkurendid turistide osas

2.2 MISSIOON, VISIOON JA PÕHIVÄÄRTUSED

MISSIOON

Torgu vald on valla elanikke ja ettevõtlust toetav omavalitsus, mis on pühendunud loodusliku ja turvalise, samas kaasaegse elu- ja ettevõtluskeskkonna arendamisele ning olemasoleva ajaloopärandi ja kultuuritraditsioonide säilitamisele.

VISIOON

Torgu vald on elujõulise, ühtehoidva kogukonnaga ja aktiivse omavalitsusega jätkusuutlik vald, kus on loodushoidlik ja traditsioone väärtustav väikeettevõtlus ning atraktiivne turismipiirkond, mis loob eeldused olla Lääne-Saaremaa mereväravaks.

PÕHIVÄÄRTUSED

- **Demokraatlik, teineteist austav, avatud ühiskond.**
- **Koostöövalmid, üksteist hoidvad ja toetavad inimesed**
- **Geograafiliselt ainulaadne, loodusega kooskõlas, puhas ja turvaline elukeskkond**
- **Ajalooline pärand ja kultuur**
- **Uutele arengutele viiv koostöö nii valla sees kui vallaväliste partneritega**

3. ARENGUSTRATEEGIA

3.1. Torgu valla arengu strateegilised eesmärgid

1. **Vald on turvaline inimsõbralik elukeskkond.**
2. **Vald on atraktiivne turismipiirkond, meelitades tulijaid pikemalt peatuma.**
3. **Infrastruktuur on välja arendatud, seal hulgas korras on sadamad, teed.**
4. **Hästikorraldatud sotsiaalhoolekanne tagab elanikkonna erinevate gruppide toimetuleku ja heaolu kasvu.**

Tegevused eesmärkide saavutamiseks.

STRATEEGILINE EESMÄRK: 1. Vald on turvaline inimsõbralik elukeskkond

- Aidatakse igati kaasa hariduse omandamisel, vaatamata valla haridusasutuste puudumisele.
- Toetatakse igakülgset isetegevuse võimaluste tagamist ja heatasemelise kultuuri sissetoomist.
- Säästev keskkonnakasutus, heakorra kõrge tase, jäätmekäitluse arendamine.
- Säilitatakse väljakujunenud hajaasustus ja privaatsus elanikele ja külalistele.
- Tegutsetakse külade välisilme parandamise nimel.
- Toetatakse kohapealset ettevõtlust.
- Tõhustatakse infolevikut elektroonilisel valla kodulehel.
- Toetatakse külavanemate valimist, (Külavanema statuut olemas 2012.a.)
- Tõhustatakse koostööd suvesõrulate ja majaomanikega.
- Tagatakse jätkuvalt kvaliteetne arstiabi kohapeal.
- Aidatakse kaasa, et elanikel säiliks ja areneks võimalus valla piires esmatarbekaupade ja toiduainete hankimiseks
- Hoolitsetakse, et kohalik päästeteenistus ja MTÜ Turvaline Sõrve oleksid elujõulised.
- Ergutatakse koostööd elanike turvalisuse tagamisel. Naabrivalve propageerimine.
- Tehakse koostööd naabervalla ja kõigi Saaremaa valdadega ühiste lahenduste leidmiseks ja haldusvõimekuse tõstmiseks.
- Jagatakse infot ja toetatakse elanikke vajalike teenuste kättesaamisel.
- Arendatakse Torgu vallale traditsioonilisi üritusi ja sündmusi ning soodustatakse uute vallale iseloomulike ürituste toimumist.
- Taaselustatakse kohalikke traditsioone, tegeletakse pärandkultuuriobjektide uurimise ja tutvustamisega
- Parandatakse koostööd ja infovahetust vallas tegutsevate huvi- ja hobitegevuste harrastajate (linnuvaatlejad, ajaloo huvilised, loodusvaatlejad, surfarid, fotograafid jne) ja vallavalitsuse vahel.
- Vähemalt kord aastas organiseeritakse avalik infopäev
- Tehakse koostööd kiriku kogudustega..
- Kaasatakse noori valla arengu kujundamisse.
- Toetatakse lahenduste ja võimaluste leidmist EELK Jämaja Kolmainu Kiriku remondiks.
Mäebe külaplatsi arengu toetamine.

STRATEEGILINE EESMÄRK: 2. Vald on atraktiivne turismipiirkond, meelitades külalisi pikemalt peatuma

- Soodustatakse turismialast arendustegevust ja ettevõtlust.
- Vald panustab infrastruktuuride arengusse arvestades turismivaldkonna vajadustega.
- Kohalikke ettevõtjaid ja elanikke kaasatakse turismialastesse tegevustesse.
- Korraldatakse ja osaletakse turistidele suunatud turundusalastes tegevustes.
- Toetatakse projekti „Sõrve Turismitalust puhkekeskuseks“
- Sääre külas Sõrve tuletorni tehnohoone korrastamine

- Luuakse tingimused organiseeritud tegevuseks merega seotud hobide harrastajatele (surfajad, sukeldujad, purjelaudurid jne) nii, et ei oleks segatud näiteks linnuvaatlejate ja loodusnautijate tegevus.
- Toetatakse uute spordirajatiste ja kohtumispaikade loomist eraettevõtjate ja MTÜ-de poolt.
- Valla piirile, Sääre tippu, turisminduse seisukohast strateegilistesse kohtadesse paigutatakse valla kaardid, millel on kajastatud võimalikult palju turistidele huvipakkuvat infot - toitlustuskohad, ööbimiskohad, huvitavate tegevuste võimalused, matkarajad (looduse, mere, ajaloo), marsruudid autoturistidele, jalgratturitele, kohad, kus saab osta kohalikku toitu (juurviljad, aedviljad, marjad, kalatooted jne.)
- Turismialase tegevuse võimalusi kajastatakse kõikides valdkondades valla kodulehel, infot levitatakse Torgu Kuningriigi netifoorumis ja meediaväljaannetes.
- Soodustatakse organiseeritud jahiturismi.
- Toetatakse Torgu koolimaja ümberstruktureerimist turistidele ja kohalikele elanikele erinevaid teenuseid ja ajaviidet pakkuvaks omanäoliseks **MTÜ-de ja seltsingute koduks**.
- Toetatakse Mõntu sadama juurde külastuskeskuse väljaehitamist.
- Toetatakse Laadla külakeskuse arengut traditsiooniliste avalike kultuuriürituste jätkumiseks
- Rajatakse Säärele müügipaviljonid koostöös erinevaid tooteid müüvate isikutega.
- Rajatakse Säärele kaasaegsed tualetid.

STRATEEGILINE EESMÄRK: 3. Infrastruktuur on väljaarendatud, korras on sadamad, teed

- Jätkatakse senist edukat tegevust kohalike teede mustkatte alla viimisel.
- Soodustatakse Mõntu sadama väljaehitamist arvestades ka jahtlaevadega ja kaatritel turistide vajadusi ning kohalikele kaluritele vajalike tingimuste loomist.
- Soodustatakse Kaunispe sadama arendamist, vajalike hoonete ja rajatiste ehitamist väike-kalasadama teenindamise otstarbel.
- Tagatakse enim külastatavatesse avalikesse kohtadesse istepinkide ja laudade paigutamine, prügikonteinerid.
- Jätkatakse tööd taotlemaks riigimaanteed tolmuwabaks muutmist.
- Taotletakse Maanteeametil Mäebe-Kargi teele mustkatte paigaldamist.
- Koostatakse valla lumetõrjekava (järjekord, külad, talud), lisatakse see kodulehele.
- Jätkatakse kohalike teede heas korras hoidmist ja remondikava.
- Leitakse võimalus tagada kvaliteetsem ja kiirem internetiühendus.
- Soodustatakse Kaavi sadama väljaehitamist, vajalike hoonete ja rajatiste ehitamist väike-kalasadama ja rannasõidulaevade teenindamise otstarbel.
- Soodustatakse laotrikohtade arendamist ja kasutamist.
- Aidatakse kaasa elektrivarustamise parandamisele valla haldusterritooriumil.
- Remonditakse ja korrastatakse bussiootepaviljonid.

STRATEEGILINE EESMÄRK: 4. Hästikorraldatud sotsiaalhoolekanne tagab elanikkonna erinevate gruppide toimetuleku ja heaolu kasvu

- Ajakohastatakse ja arendatakse sotsiaalteenuseid ning tõstetakse olemasolevate teenuste kvaliteeti.
- Tagatakse kõigile vallaelanikele võrdne ligipääs sotsiaalteenustele.
- Toetatakse eakate ja erivajadustega inimeste eneseabi- ja muude organisatsioonide tegevust.
- Suurendatakse erinevate valdkondade ja institutsioonide vahelist koostööd.
- Kasutatakse kõiki ressursse vajadustepõhiselt ja ratsionaalselt.
- Koostatakse valla elanike terviseprofiil.
- Tõstetakse teadlikkust tervishoiu, hariduse ja hoolekande valdkonnas.
- Toetatakse vähese konkurentsivõimega inimesi.
- Arvestatakse hooldekodu rajamise vajadusega ja alustatakse vajalikke eeltöid.

4. VALDKONDLIKUD HETKEOLUKORRA KIRJELDUSED JA TEGEVUSED OLEMASOLEVA ARENDAMISEKS

4.1. Majandus

Hetkeolukord

ETTEVÕTLUS

Torgu vallas äriregistris registreeritud osaühingute tegevusaladena on märgitud kinnisvara (sh kinnisvara üürile andmist, haldamist, maastiku hooldust, hoonestusprojektide arendust, elamute ehitust jms), kalakasvatus (sh kalade, vähilaadsete ja limuste hulgi ja jaemüük), kaubandus (sh jaemüük, ülekaalus toidukaubad), vähem on märgitud nõustamist (sh raamatupidamis- ja maksualast ning äri- ja juhtimisalast), raamatupidamist, reklaamindust, metsavarumist, kodumajutust ja teadus-tehnikaalast tegevust.

Füüsilisest isikust äriregistris registreeritud ettevõtjaid .

FIE-de hulgas on segapõllumajandusega tegelejad, merekalapüügiga tegelejad, üheaastaste põllukultuuride kasvatajad, teravilja ja kaunviljakasvatajad, veislaste ja pühklikasvatajad, veel on märgitud äriregistris tegevusaladena taimede paljundamine, lamba- ja kitsekasvatus, puuvilja- marja- ja pähklikasvatus, köögivilja- juurvilja- ja mugulakasvatus, õun- ja luuviljaliste puuviljade kasvatus, metsavarumine, puhkemaja, puhkeküla, puhkelaager, jahindus ja seda teenindavad tegevusalad, kaubavedu maanteel, posti- ja kullerteenus, reisibüroode tegevus, muu liigitamata tegevus.

Turism

Turismi ja puhkemajanduse arendamiseks on Torgu vallas head tingimused, eriti suveperioodil, kuna valda külastab palju inimesi.

Vallas tegutseb aastast 1991 Sõrve Turismitalu, olles üks esimesi sellelaadseid ettevõtmisi Eestis. 10 kohaga talumajutusest on aegamisi välja kasvanud 100 voodikohaga puhkekompleks..

Majutust pakuvad Kaavi puhkemaja, Leedri-Jaagu puhkemaja, telkimisvõimalust pakutakse Laadla kauplus-baari juures, Turismihooajal on avatud Sääre Paargu ja Sääre kohvik.

2010. a kevadel avati Säärel Militaarmuuseum Sääre Külastuskeskus endises tuletornilinnakus avati 02.08.2013.a.

Turism on arenev ja perspektiivne majandusharu.

Kalandus

Vallas tegutsevad registreeritud füüsilisest isikust ettevõtjad-kalurid.

Mõntu sadamas tegeletakse kalatöötlemisega. Valla sadamaid ja lautrikohti kasutavad püügihoojal paljud harrastuskalurid. Kohalikud kalurid on suurte kogemustega rannakalurid. Kahjuks kalavarud on vähenenud ja noori kalamehi ei tule juurde. Kõik kalandusega tegelejad on hästi informeeritud eurotoetuste saamise võimalustest. OÜ AROWANA tegeleb Kaavi külas kalakasvatusega.

Põllumajandus

Põllumajanduslik tootmine on valdavalt taludes, kus tegelevad tootmisega FIE-d.

Suurtootmist ei ole.

Tegevusalad on järgmised: segapõllumajandusega tegelejad, üheaastaste põllukultuuride kasvatajad, teravilja ja kaunviljakasvatajad, veislaste ja pühvlikasvatajad, veel on märgitud äriregistris tegevusaladena taimede paljundamine, lamba- ja kitsekasvatus, puuvilja- marja- ja pähklikasvatus, kõõgivilja- juurvilja- ja mugulakasvatus, õun- ja luuviljaliste puuviljade kasvatus.

Loomadest kasvatati vallas piimalehmi, lambaid, kitsi, lehmullikaid, pulle jne.

Valla maadele sobib kõige paremini tegelemine lamba- ja veisekasvatusega. Parima tulemuse looduse seisukohast saab kõrge loodusväärtusega tootmise ühildamine mahetootmisega. Karjakasvatus toetab looduslike taimekoosluste säilimist.

Metsandus

Metsa on vallas maakatastrisse kantud 7813 ha, st ca 63%. Puidumassi on orienteeruvalt kuni 700 000 tihumeetrit. Puidu aastane juurdekasv on orienteeruvalt vähemalt 20 000 tm aastas. Arvestades metsade juurdekasvu raiutakse metsa rohkem. Elanike kütte- ja tarbepuidu vajadused on väikesed. Metsa varumisega tegelevad põhiliselt puidufirmad.

Kaitse- ja hoiualadel on ranged piirangud. Metsad on aktiivse vaba aja veetmise võimaluseks vallarahvale ja külalistele.

Riigi- ja erametsa haldamisse vald juriidiliselt sekkuda ei saa, sellega tegelevad Riigimetsa Majandamise Keskus, metsaomanikud ja Keskkonnameti piirkondlik metsaspetsialist. Metsade haldamist kontrollivad Keskkonnainspektsiooni inspektorid ja vajadusel politsei.

Saaremaal on loodud erametsaühing, millesse võivad kuuluda erametsaomanikud. Ühingusse kuuluvad saavad kasulikku infot, kogemusi, soodsamalt osta istikuid ja muud vajalikku. Jahipidamine metsades on jagatud kahe jahisektsiooni vahel.

Valdkondlikud arengueesmärgid ja tegevused nende saavutamiseks

1. Valla väikeettevõtlus on loodushoidlik ja mitmekesine toetudes eelkõige traditsioonilistele tegevusaladele ja kohalikele ressurssidele

- Toetada kalapüüki ja kalakasvatust.
- Viia sisse teavitussüsteem, mis toetab kala turustamist.
- Soodustada sadamakohtade arengut ja lautrikohtade korrastamist ja lisandumist.
- Arendada nii kohalike kui turistide tarbeks koostöös MTÜ-dega välja puhke- ja virgestusmaadel telkimisvõimaluste, lautrikohtade kasutamise jms võimalused vastavatel munitsipaalomandis olevatel maadel .
- Aidata kaasa kasutusest väljas olevate haritavate maade omanikega kontakti leidmisel, eesmärgiga jõuda maakasutuslepinguteni.
- Toetada kasvuhoonete rajamist seni Eestis arendamata taimekasvatuseks kalakasvanduse vee baasil.
- Propageerida rannaniitude, aruniitude, looniitude, soostunud niitude, puiskarjamaade, puisniitude hooldamist koostöös Keskonnaametiga.
- Soodustada karjakasvatust tegevust kui looduslikele rohumaadele sobilikku rakendust
- Vallavalitsus korraldab järelevalve ja kutsub korrale ettevõtjaid, kes rikuvad metsaväljaveoga seoses teid ja maastikke.
- Seadusandlusele vastav ärikeskkond-kohalikelt ettevõtjatelt vallale teenused avalike konkursside korras
- Regulaarsed kokkusaamised kohalike ettevõtjatega
- Kohalike loodusandide ja ökotoodangu turustamisele kaasa aitamine
- Kaupluse säilimisele kaasa aitamine
- Ettevõtluse elavdamiseks valla abi ja vallavara sooduskorras kasutamine
- Aidata kaasa kaugtöö-punkti tekkimisele vallas.
- Olemasolevate vaatamisväärsuste korrashoid ja väljaarendus.
- Võimaluste otsimine rahuldava telefoniside (sh gsm), internetivõimaluse ning raadio- ja televisioonilevi saamiseks valla territooriumile
- Edendada turismikoolitust: kohalike giidide koolitamine vallas või sellise koolituse toetamine.
- Korrastada, eksponeerida ja pakkuda looduskauneid paiku ja objekte, selleks loodus-, matka- ja terviseradasid rajades ja kaardistades.
- Arendada valla ja vallas tegutsevate (turismi)ettevõtjate ning ka kodanikeühenduste tihedamat koostööd vallast positiivse kuvandi tekitamiseks.
- Koostada valla turismi arengukava, kuna suureneb Sõrve piirkonda külastajate arv, mis avaldab positiivset mõju siinsele ettevõtluskeskkonnale ja suurendab nõudlust turismiga seotud teenuste järele (toitlustus, majutus, vaba aja tegevused). Nõudluse suurenemine loob eeldused olemasolevate teenusepakkujate tegevuse laiendamiseks.
- Moodustada valla turismiettevõtjate nõukoda, mille üheks tegevuseks võiks olla olemasolevate vaatamisväärsuste ning turismiobjektide parem turundamine.
- Saaremaa õlle muuseumi-pruulikojaja rajamise soodustamine Läära külla.

4.2. Kultuur, sport ja vaba aeg

Vallas tegutseb meesansambel. Kultuurikomisjoni ja aktiivsete inimeste eestvõttel toimuvad erinevad kultuuriüritused nii Laadla külas, Iide kogukonnas kui ka vabas õhus. Aktiivset kasutamist leiab valla raamatukogu ja lugemissaal.

Torgu Jalgpalliklubi on Saaremaa meister. Valla mälumängu võistkond on edukas vabariiklikel ja maakonna valdade võistlustel. Valla lapsed käivad erinevate spordialade treeningutel Kuressaares, seda tegevust vald toetab. Kergejõustikus esindab valda maakonna tasemel kaks edukat pikamaajooksjat, kelle võistlustel osalemist vald toetab.

Valdkondlikud arengueesmärgid ja tegevused nende säilitamiseks

1. Vallas on loodud võimalused tegeleda huvialadega ja osaleda ühisüritustel

- Säilitada kohalikke kultuuritraditsioone ja -üritusi.
- Toetada jätkuvalt noori sportlasi.
- Soodustada ja toetada vallaelanike sportlikke ning tervislikke eluviise.
- Soodustada ja toetada vallaelanike kultuuritegevust.
- Toetada kogukonnas spordisaali aktiivset kasutamist ja aidata kaasa seal toimuvate ürituste organiseerimisele.
- Osaleda Saaremaa valdade spordiüritustel.

4.3. Kolmas sektor, külaliikumine

Kohalikus elus on kõrvuti avaliku ja erasektoriga oluline osa kolmandal sektoril ehk ühissektoril. Külaseltsid ja seltsingud kui ühiskondlik liikumine on võimalus kodukoha paremaks, aktiivsemaks ja kaunimaks muutmisel.

Torgu vallas on äriregistris registreeritud 17 mittetulundusühingut.

Nendest üks registreeritud kirik - EELK Jämaja Kolmainu kirik, kaks korteriühingut, üks spordiklubi, kolm piirkondlikku elu edendavat ja toetavat ühendust. Veel on äriregistris registreeritud järgmised mittetulundusühingud - sadamate arenduse ja vesiehitusega tegelev, kalurite tegevust koordineeriv, tuletõrje ja päästeteenistuse, vetelpääste ja häirekeskuse tegevust toetav, kodanikuõiguste kaitse – eestkoste-huvide kajastamise tegevus, ajalooliste kohtade- ehitiste- ja vaatamisväärtuste tutvustav tegevus, tervishoidu toetav tegevus, puhkeküla ja -laagrite tegevus, keskkonna- ja looduskaitseühendus, vaba aja veetmise ja kultuurilise tegevuse mittetulundusühingud.

Valdkondlikud arengueesmärgid ja tegevused nende arendamiseks

1. Vallas elavad aktiivsed ja hoolivad inimesed, kes panustavad kogukonna arengusse

- Aidata kaasa kodanikualgatuslikule tegevusele.
- Õhutada inimesi aktiivsusele.
- Aidata kaasa külavanemate valimisel.
- Toetada küladest tulevaid ideid.
- Tunnustada ja toetada kohalikke teotahtelisi inimesi.
- Korraldada omavalitsuses tegutsev ümarlauad nõupidamisteks külavanematega, tegutsevate MTÜ-de esindajatega, eraettevõtjatega ja maa- ning metsaomanikega.

4.4 Keskkonnakaitse, heakord, jäätmekäitlus

Keskkonnaalase tegevuse eesmärgiks on meid ümbritseva keskkonna säilitamine elamiskõlblikuna.

Peatükis 1.6 lehekülgedel 9-11 on toodud looduskaitsealad, hoiualad ja kaitsealune taimestik mille kaitse on reguleeritud Looduskaitseadusega ja valitsejaks on Keskkonnaamet.

Vallas olevatele kalmistutele on palgatud kalmistuvahid, kelle kohuseks on tagade kalmistul heakord.

Vald tagab heakorra II maailmasõjas hukkunute ühishaudadel Torgu kalmistul, Kargi-Lõupõllu teeristil ja Torgu-Iide teeristil. Vald tegeleb heakorraga Sääre tipus vallale kuuluval maal, vallamaja, kogukonnamaja ja raamatukogu territooriumil.

Valla jäätmekäitlussüsteem toimib vastavalt valla jäätmehoolduseeskirjale.

Valdkondlikud arengueesmärgid ja tegevused nende arendamiseks

1. Vallas on tagatud inimtegevuse ja looduskeskkonna tasakaalustatud areng, mis tagab looduskeskkonna säilimise ja ressursside säästliku kasutamise.

- Väärtuslike looduslike koosluste säilitamiseks tehakse koostööd Keskkonnaameti, maaomanike ja ettevõtjatega.
- Soodustatakse loodudussõbraliku ettevõtluse (sh mahetootmine, ökoturism jms) arengut.
- Koostöös Keskkonnaametiga kaitsealadele ja looduslikele vaatamisväärtustele info tahvlite paigaldamine. Kooskõlastada viitade ja osunduste kujundus üle valla, ning koordineerida ligipääsu võimalused eramaadel asuvatele vallaülese tähtsusega loodus- ja vaatamisväärsustele.
Vallas pakutakse aktiivse puhkuse veetmise võimalusi loodust liigselt koormamata.
- Jäätmeregistri täiendamine ja vastavusse viimine tegeliku olukorraga.
- Arendada välja valla kõiki majapidamisi, ettevõtteid ja asutusi hõlmav keskkonnasäästlik jäätmekäitlussüsteem.
- Jäätmekäitluse alaste vajalike teadmiste propageerimine valla ajalehes ja kodulehel.
- Jäätmete taaskasutuse propageerimine, valikkogumisringide võimaluste selgitamine.
- Mõntumaa kraavi suudme puhastamine.

- Võetakse osa Peaministri mastivimpli annetamise konkursist koduümbruse kaunistamise ja heakorralase tunnustatud tegevuse eest.
- Võetakse osa maakondlikust ja üleriigilisest heakorra ja kodukaunistamiskonkursist „Kaunis Eesti kodu“.
- Organiseeritakse avaliku konkursi kaudu vallateede ja teeäärte korrastamist ja niitmist.
- Keskkonna üldise olukorra parandamiseks korraldada vallasiseseid heakorralgusi.
Tõhustatakse informatsiooni liikumist külaelanike baasil, et ennetada keskkonna ja infrastruktuuride võimalikku kahjustamist.

5.ARENGUKAVA FINANTSEERIMINE

Investeeringuprojektid 2013-2018.a.

Investeeringuprojektid	2013 täitmine	2014 eeldatav täitmine	2015 eelarve	2016 eelarve	2017 eelarve	2018 eelarve
Kogukonnamaja rekonstrueerimine	60 000	9 700	45 000	10 000	0	0
<i>sh toetuse arvelt</i>						
<i>sh muude vahendite arvelt (omaosalus)</i>	60 000	9 700	45 000	10 000		
Investeeringud teedesse	45 502	40 000	25 000	25 000	25 000	25 000
<i>sh toetuse arvelt</i>	41 616	39 209	25 000	25 000	25 000	25 000
<i>sh muude vahendite arvelt (omaosalus)</i>	3 886	791				
Sõrve tuletorni tehnohoone	0	0	14 000	15 000	15 000	0
<i>sh toetuse arvelt</i>			6 000	13 000	11 000	
<i>sh muude vahendite arvelt (omaosalus)</i>			8 000	2 000	4 000	
Raamatukogu katus	6 666	0	0	0	0	0
<i>sh toetuse arvelt</i>						
<i>sh muude vahendite arvelt (omaosalus)</i>	6 666					
Raamatukogu riulid		0	10 000	0	0	0
<i>sh toetuse arvelt</i>			7 000			
<i>sh muude vahendite arvelt (omaosalus)</i>			3 000			
Bussipaviljonide renoveerimine (Kargi ja Sääre)		0	5 000	0	0	0
<i>sh toetuse arvelt</i>						
<i>sh muude vahendite arvelt (omaosalus)</i>			5 000			
KÕIK KOKKU	112 168	49 700	99 000	50 000	40 000	25 000
<i>sh toetuse arvelt</i>	41 616	39 209	38 000	38 000	36 000	25 000
<i>sh muude vahendite arvelt (omaosalus)</i>	70 552	10 491	61 000	12 000	4 000	0

